

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN TƏHSİLİNİN İNKİŞAFINDA ROLU

Vaqif Hacıyev

Azərbaycan Dövlət Bədən
Tərbiyəsi və İdman Akademiyası
vaqif.haciyev@sport.edu.az

***Açar sözlər:** Heydər Əliyev, xalq maarifi, təhsil sistemi, təhsil səviyyəsi, orta ümumtəhsil məktəbləri, ali təhsil müəssisələri.*

Xülasə

XX-əsrin 60-ci illərində Azərbaycan Respublikası iqtisadi inkişaf, sosial tərəqqi xalq maarifi, ali təhsil müəssisələrinin inkişaf səviyyəsinə görə keçmiş SSRİ respublikaları arasında axrınıcı yerlərdən birini tuturdu. 70-80 ci illərdə Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyəti dövründə xalqımızın bütün tarixi ərzində məktəb və maarifin inkişafı yüksək səviyyəyə qaldırıldı.

Heydər Əliyevin ali təhsilin inkişafına xüsusi diqqəti sayəsində onun şəbəkəsi genişləndirildi, tələbələrin sayı artırıldı, müəllimlərə diqqət və qayğı göstərildi. Ölkənin qabaqcıl ali məktəblərinə müsabiqədən kənar tələbə gənclər göndərildi.

Heydər Əliyevin yenidən siyasi hakimiyyətə qayıdışı ilə Azərbaycan özünü yeni, daha şərəfli məhələsinə daxil oldu. Müstəqil dövlətimizin təhsil sistemində xüsusi diqqət göstərildi. Yeni orta məktəblər tikildi. Ali məktəblərin şəbəkəsi genişləndirildi. Özəl ali məktəblər, listseylər, gimnaziyalar yaradıldı.

РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛИЕВА В РАЗВИТИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Вагиф Гаджиев

***Ключевые слова:** Гейдар Алиев, народное образование, система образования, уровень образования, средние школы, высшие учебные заведения*

Резюме

В 60-е годы XX столетия экономическое развитие, социальный прогресс, народное образование, уровень развития высших образовательных учреждений занимало последнее место среди республик бывшего СССР. За время руководства республикой Гейдара Алиева в 70-

80-е годы уровень развития школ и просвещения было поднято на высокий уровень.

Благодаря особому вниманию Гейдара Алиева развитию высшего образования была расширена образовательная сеть, повышено количество студентов, учителям было оказано внимание и забота. Студенческая молодежь вне конкурса были направлены в ведущие вузы бывшего союза.

Благодаря возвращению Гейдара Алиева к руководству республикой Азербайджан вновь встал на путь прогресса. Было оказано особое внимание системе образования нашего суверенного государства, были построены новые школы, расширена сеть высших школ, были созданы новые частные школы, лицеи и гимназии.

HEYDAR ALIYEV'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN EDUCATION

Vagif Hajiyev

Summary

Key words: *Heydar Aliyev, public education, education system, education level, secondary schools, higher education institutions.*

The Republic of Azerbaijan was a country of economic development and social progress in the 60s of the 20th century, and in terms of the level of development of higher education institutions, it occupied one of the last places among the republics of the former USSR. During Heydar Aliyev's political rule in the 70s and 80s, the development of school and education was raised to a high level throughout the history of our nation.

Thanks to Heydar Aliyev's special attention to the development of higher education, the educational network was expanded, the number of students increased, teachers were given attention and care. Student youth out of competition was sent to the countries of the former USSR.

Thanks to the return of Heydar Aliyev to the leadership of the republic, Azerbaijan again embarked on the path of glorious development. Special attention was paid to the education system of our independent state. The network of higher schools was expanded. New private schools, lyceums and gymnasiums were created.

Giriş: XX əsrin 60-cı illərində Azərbaycan Respublikası iqtisadi inkişaf, sosial tərəqqi, xalq maarifi, ali təhsil müəssisələrinin inkişaf səviyyəsinə görə keçmiş SSRİ respublikaları arasında geridə qalmış respublikalardan biri idi. 1969-cu il iyul ayının 14-də Azərbaycan KP MK-nın Plenumunda Heydər

Əliyevin MK-nın birinci katibi seçilməsi ilə Azərbaycanın ictimai-siyasi, sosial-mədəni və xalq maarifinin inkişafında əsaslı dönüş və dinamik inkişaf baş verdi. Onun siyasi hakimiyyəti dövründə 70-80-ci illərdə məktəb və maarifin inkişafı yüksək səviyyəyə qaldırıldı. [1]

Heydər Əliyevin gərgin əməyi və uğurlu təhsil strategiyası nəticəsində respublikada ali təhsil müəssisələrinin, elmi-tədqiqat institutlarının sayı artırıldı. Ölkənin nüfuzlu ali məktəblərində azərbaycanlı tələbələrin Umumittifaq büdcəsi hesabına müsabiqədən kənar təhsil almalarına nail olundu. Bütün bunlar dövlət müstəqilliyinin təməllərinin yaradılması sahəsində Heydər Əliyevin tarixi xidmətləri idi. Onun təhsil sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlər Ümummilli liderin böyük maarifçi və uzaqgörən strateq olduğunun bariz nümunəsidir. [4]

Heydər Əliyev ilk növbədə Respublika Maarif Nazirliyinin tərkibini milliləşdirməyə başlayaraq ona uğurla nail oldu. Azərbaycan təhsil işçilərinin nazirlik sistemində işə qəbuluna diqqət, tələbat və qayğı artırıldı. İşdə ciddi nöqsanlara yol verənlər, xüsusilə də qeyri-azərbaycanlılar tutduqları vəzifədən azad edildilər. Məsələn, Azərbaycan KP MK-nın 1970-ci il 13 mart tarixli büro iclasının qərarına əsasən maarif nazirinin müavini R.A.Balayan işdə yol verdiyi ciddi nöqsanlara görə tutduğu vəzifədən azad edildi. [6]

Heydər Əliyev xalq maarifi müəssisələrinin saxlanılmasına çəkilən xərclərin az olduğuna görə onun artırılmasına böyük səylə çalışır və buna nail olurdu. Onun tapşırığına əsasən 1977-ci ildə Dövlət büdcəsində xalq maarifinin saxlanılmasına 377,1 mln. manat vəsait ayrıldı ki, bu da 1976-cı illə müqayisədə 19,3 mln. manat çox idi. 1978-ci ildə isə dövlət büdcəsindən xalq maarifinin saxlanılmasına 384,3 mln. manat ayrıldı ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 8,9 % çox idi. 1982-ci ildə Azərbaycanda xalq maarifi müəssisələrinin maliyyələşməsinə 1980-cı illə müqayisədə 4 % artımla 689,3 mln. manat vəsait ayrılmışdı. [6]

Azərbaycan maarifini inkişaf etdirmək sahəsində Ulu Öndərin fəaliyyətinin başlıca istiqamətlərindən biri yeni məktəb binalarının tikintisi, məktəb yaşlı şagirdlərin təhsilə cəlb edilməsi, təhsilin kütləviləşdirilməsi idi. Həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində 1969-1982-ci illərdə Respublikada yeni məktəb binalarının tikilməsi və şagirdlərin məktəbə cəlb edilməsi daim yüksələn xətt üzrə inkişaf etmişdi. Heydər Əliyev hakimiyyətə gələn gündən məktəb tikintisinə ayrılan vəsaitin artırılmasına xüsusi diqqət yetirməyə başladı. 1969-cu il sentyabrın 1-də respublikada 120 orta məktəb tikilib istifadəyə verildi. Beləliklə, Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən az sonra Azərbaycanda olan orta məktəblərin ümumi sayı 1130-a çatdırıldı. Həmin il sentyabr ayının 1-də 1mln. 130 min nəfər şagird dərslə başladı. Bu da 1968-ci illə müqayisədə 70 min nəfər çox idi. [6]

Məktəb tikintisinə böyük diqqət və qayğı göstərən Heydər Əliyev bu məsələnin Azərbaycan KP MK-nın büro iclaslarında geniş, hərtərəfli müzakirə edilməsinə nail olur, bununla bağlı qəti qərarlar qəbul edirdi. Onun rəhbərliyi ilə 1973-cü il avqustun 28-də keçirilən Azərbaycan KP MK-nın büro iclasında respublikada yeni məktəb binalarının tikintisinə dair çox mühüm qərar qəbul edildi. Bu qərara əsasən 1974-cü ildə 35, 1975-ci ildə 35, 1976-1980-cı illərdə 276 min şagird yeri olan məktəb binalarının tikilməsi nəzərdə tutulurdu. [5]

Həyata keçirilən təsirli tədbirlər nəticəsində 1968-1978-ci illərdə respublikada orta məktəblərin sayı 77 % artmışdı. Bu dövrdə kənd məktəblərinin sayı 680-dan 1264-ə çatmışdı. Respublika başdan başa savadlılar diyarına çevrilmişdi. 1981-ci ildə Azərbaycanda təhsilin müxtəlif növləri üzrə 1 mln. 857 min nəfər əhatə olunmuşdu, onlardan 1,5 milyondan çoxu orta ümumtəhsil məktəblərində, qalanları isə ali məktəb və texnikumlarda oxuyurdular.

Heydər Əliyev xalq müəlliminə, onun nüfuzunun qaldırılmasına, əməyinin qiymətləndirilməsinə daim böyük diqqət və qayğı göstərirdi. Onun hakimiyyəti dövründə müəllim Azərbaycanda ən hörmətli və nüfuzlu şəxslərdən hesab edilirdi. “Mən yer üzündə müəllimdən yüksək ad tanımıram”-deyən Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə Z. Şöyübov, M.Quliyev kimi qabaqcıl müəllimlər ilk dəfə olaraq Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Xalq müəllimi adlarına layiq görülmüşdülər.

Heydər Əliyev Azərbaycanda müxtəlif ixtisaslar üzrə ali təhsilli mütəxəssis hazırlığına xüsusi diqqət yetirirdi. Məsələn, 1970-1974-cü illərdə ali təhsilli kadr hazırlığına ayrılan xərclər 49,4 % və ya 37 mln. manat artırıldı. 1975-ci ildə respublikanın xalq təsərrüfatının alacağı ali və orta ixtisas təhsilli 37.2 min nəfər gənc mütəxəssisin hazırlanması üçün 112 mln. manat vəsait ayrılmışdı ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 7,4 % və ya 7,8 mln. manat çox idi.

Heydər Əliyev fəhlə və kəndli övladlarının ali təhsil almalarına əlverişli şərait yaradır, vəzifəli və imkanlı şəxslərin övladlarını ADU-nun hüquq fakültəsinə müxtəlif üsullarla düzəltmələrinə imkan vermirdi. Nəticədə 1978-ci ildə Azərbaycanın ali məktəblərinə qəbul olan gənclər içərisində fəhlə və kəndli uşaqlarının xüsusi çəkisi 67 %-dən çox təşkil edirdi. Respublikada müxtəlif sosial təbəqələrdən olan şəxslərin ali təhsil almalarına diqqətin artması təhsil, maarif və mədəniyyətin ümumi şəbəkəsini genişləndirir, xalqın mədəni səviyyəsini yüksəldir, onların hakimiyyətə olan inamını artırır. 1971-ci ildə Azərbaycan Pedaqoji Dillər İnstitutunun bazasında Rus Dili və Ədəbiyyatı (indi Bakı Slavyan Universiteti) və Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutları (indiki Azərbaycan Dillər Universiteti) təşkil olundu. Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun filialları əsasında 1972-ci ildə Naxçıvan, 1973-cü ildə Xankəndi (o vaxt Stepanakert) Pedaqoji İnstitutları, 1976-cı ildə İnşaat Mühəndisləri İnstitutu, 1981-ci ildə Gəncə Texnologiya İnstitutu təşkil edildi. Beləliklə, əgər

respublikada 1969-cu ildə mövcud olan 13 ali məktəbdə 70 min tələbə təhsil alırdısa, 1982-ci ildə 18 ali məktəbdə təhsil alan tələbələrin sayı 107 min nəfəri ötüb keçmişdi.

Heydər Əliyev Azərbaycanda ali təhsilin inkişafına xüsusi diqqət yetirir, onun şəbəkəsini genişləndirir, tələbələrin sayını artırır, müəllimlərə xüsusi qayğı göstərirdi. Məhz onun sayəsində 1976-1980-cı illərdə ali məktəblərdə 23 yeni fakültə, 72 yeni kafedra yaradıldı. 1980-cı ildə respublikada 140-dan çox müxtəlif ixtisas üzrə mütəxəssis hazırlayan 75 orta ixtisas məktəbi var idi. Əgər 1969-cu ildən əvvəlki illərdə bu sahədə Azərbaycan qonşu respublikalardan geridə qalırdısa, Heydər Əliyevin yorulmaz fəaliyyəti və müdrik rəhbərliyi sayəsində ali və orta ixtisas təhsilli kadrların hazırlanmasının səviyyəsinə və miqyasına görə nəinki onları, hətta bir çox şərqli ölkələrini xeyli geridə qoymuşdu. Respublika əhalisinin hər 10 000 nəfərinin 172-si tələbə idi.

Azərbaycan rəhbəri eyni zamanda azərbaycanlı tələbələrin xarici ölkələrin universitetlərində praktika keçmələrinə və mübadilə proqramları çərçivəsində təhsil almalarına da nail olurdu. Təkcə 1979-cu ildə 122 nəfər azərbaycanlı tələbə ADR, Polşa, Çexoslovakiya, Macarıstan, Yuqoslaviyada təhsil almağa göndərilmişdi.

Heydər Əliyev eyni zamanda azərbaycanlı gənclərin SSRİ-nin qabaqcıl ali məktəblərində müsabiqədənəkar təhsil almalarına çalışırdı. Ölkənin müxtəlif ali məktəblərinə göndərilən gənclərin sayı əvvəllər 400-600 nəfər idisə, sonralar 800-900 nəfərə çatdırıldı. 1978-ci ildə 2200-dən çox gənc ölkənin 151 ali məktəbində 244 ixtisas üzrə təhsil alırdı.

1981-ci ildə SSRİ-nin qabaqcıl ali məktəblərinə 853 nəfər oxumağa göndərildi. Həmin ildə ölkənin müxtəlif ali məktəblərində 244 ixtisas üzrə 3600 nəfər azərbaycanlı gənc təhsil alırdı. 1982-ci ildə isə oxumağa 737 nəfər azərbaycanlı göndərildi. Həmin gənclər tələbə təqaüdü ilə təmin olunurdular. Ümumiyyətlə, 70-80-ci illərdə ölkənin 50-dən çox şəhərində 135 mülki, 105 hərbi ali məktəblərində respublika üçün 17 mindən çox yüksək ixtisaslı ali təhsilli mütəxəssis kadr hazırlanmışdı. [6]

1982-ci ildə Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü və SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin I müavini vəzifəsində Moskvada işləməyə başladıqdan sonra da Heydər Əliyev Azərbaycan təhsilinə diqqət və qayğısını zəiflətmədi. SSRİ miqyasında təhsil sahəsinə də rəhbərlik edən Baş Nazirin I müavini kimi Azərbaycan təhsilinin inkişafına xüsusi diqqət yetirirdi. [7]

Azərbaycan aliminə və elminə xüsusi qayğı göstərən Heydər Əliyev bu sahədəki fəaliyyətini ardıcıl və sistemli olaraq bir neçə istiqamətdə həyata keçirirdi:

- Elmi-tədqiqat institutlarının və elmi işçilərin sayını artırır;
- Azərbaycan elminin ölkədə və dünyada tanıtılmasına səy göstərirdi;

-Görkəmli alimlərin dövlətin müxtəlif orden və mükafatları ilə təltif edilməsinə nail olurdu;

-Azərbaycan alimlərini Vətən tarixi, dili və ədəbiyyatı üzrə tədqiqatların genişləndirilməsinə təşviq edirdi;

-Milli ruhlu alimləri təqib və təzyiqlərdən qoruyaraq himayə edir, onlara yaradıcılıq şəraiti yaradırdı.

Heydər Əliyev Azərbaycanın milli düşüncəli tarixçi alimlərindən Ziya Bünyadovu, Mahmud İsmayılovu, Süleyman Əliyarovu və başqalarını sovet sisteminin təzyiqlərindən xilas edərək, himayəsinə alır, onları qoruyur, dəyərli araşdırmalar aparmaları üçün şərait yaradırdı. Təqib olunanları bəzən özü tənqid edir, Moskvaya hər şeyin nəzarətdə olduğunu bildirir, sonra isə onları yüksək elmi idarələrdə rəhbər vəzifələrə təyin edir, onlara hər cür şərait yaradırdı.

Beləliklə, Azərbaycan xalqının bütün tarixi ərzində məktəb və maarif özünün ən yüksək inkişaf səviyyəsinə XX əsrin 70-80-ci illərində çatdı. Xalqın maariflənməsinə xüsusi diqqət verən Heydər Əliyev başlıca səylərini məktəb tikintisinə, büdcədən təhsilə ayrılan vəsaitlərin artırılmasına yönəldirdi. Onun siyasi rəhbərliyi illərində 1969-1982-ci illərdə Azərbaycanda 849 ümumtəhsil məktəbi tikilmişdi. Azərbaycan məktəbinin maddi-texniki bazası ildən ilə yaxşılaşdırılır, təchizat səviyyəsi yüksəldilir, məktəb kitabxanaları fondu zənginləşirdi.

Heydər Əliyevin Azərbaycanda siyasi hakimiyyətdə olduğu 1969-1982-ci illərdə yüksək səviyyədə inkişaf etmiş təhsil, yetişdirilmiş bacarıqlı ixtisaslı kadrlar və fundamental, humanitar sahələrdə çalışan alimlər korpusu gələcək müstəqilliyin təməlini təşkil etdilər. Bütün bunlar Ulu Öndər Heydər Əliyevin Vətən və xalq qarşısında böyük tarixi xidmətlərinin bir istiqaməti idi.

Heydər Əliyev 1990-cı ilin yanvarın 20-də sovet qoşunlarının Bakıda törətdiyi qanlı faciə ilə əlaqədar ertəsi gün Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyində bəyənətlə çıxış edərək, Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş cinayətin təşkilatçılarının və icraçılarının cəzalandırılmasını tələb etmişdir.

Heydər Əliyevin dövlətçilik məharəti, siyasi idarəetmə qabiliyyəti 1991-1993-cü illərdə onun Naxçıvan Ali Məclisinin sədri vəzifəsində çalışdığı dövrdə özünü daha bariz surətdə biruzə verdi. Naxçıvana rəhbərlik etdiyi dövrdə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Muxtar Respublikanın adından Sovet Sosialist sözləri çıxarıldı, “Ali Sovet” “Ali Məclis” adlandırıldı, AXC-nin 3 rəngli bayrağı ilk dəfə Naxçıvan MR-nın dövlət bayrağı kimi qəbul edildi, Muxtar Respublikada Kommunist Partiyasının fəaliyyəti dayandırıldı. SSRİ-nin saxlanılması barədə referendumdan imtina edildi, 20 yanvar faciəsinə ilk dəfə Muxtar Respublikada siyasi qiymət verildi, dünya azərbaycanlılarının həmrəylik gününün qeyd edilməsi barədə qərarlar qəbul edildi. Bu cəsarətli

addımların atılması Naxçıvanı xalqımızın qurtuluş mübarizəsinin önünə çıxardı və Heydər Əliyevə ümumxalq məhəbbəti daha da artdı.

Heydər Əliyev 1992-ci il noyabrın 21-də Naxçıvan şəhərində keçirilmiş Yeni Azərbaycan Partiyasının təsis qurultayında partiyanın sədri seçilmişdir. 1991-ci il oktyabr ayının 18-də xalqımızın apardığı azadlıq mübarizəsinin zəruri nəticəsi olaraq dövlət müstəqilliyini elan edən azərbaycan xalqı 1990-cı illərin əvvəllərində ciddi sınaq qarşısında qaldı. Ölkədə dərin və təhlükəli ictimai-siyasi, iqtisadi böhran yaranmışdır. 1991-1993-cü illər Azərbaycanın müstəqilliyi tarixində nəinki itirilmiş illər hesab olunur, həm də bu illərdə Azərbaycan “ölüm ya olum dilemması” qarşısında qalmışdır. Belə mürəkkəb bir zamanda Azərbaycan xalqının təkidli tələbi ilə müdrik el ağsaqqalı, zəngin dövlətçilik təcrübəsi olan görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev 1993-cü il iyun ayının 15-də Respublika Ali Sovetinin (indiki Milli Məclis) sədri seçildi, ümumxalq səsverməsi yolu ilə 1993-cü il oktyabr ayının 3-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi. [2]

Ulu Öndərin yenidən hakimiyyətə qayıdışı ilə Vətən tarixinin Heydər Əliyev dövrü özünün yeni, daha şərəfli mərhələsinə daxil oldu. Ümummillə Liderin zəngin dövlətçilik təcrübəsi, siyasi idarəçilik məharəti, dəmir iradəsi və uzaqgörənliyi sayəsində ölkəmizin böyük çətinlikləri, milli dövlətçiliyimizin itirilməsi təhlükəsi aradan qaldırıldı.

Nəticə: Ulu Öndər ölkəmizin daxili və xarici siyasət proqramını hazırladı, dağıdılmış iqtisadiyyatın bərpa və inkişaf etdirilməsinin strategiyasını müəyyənləşdirdi, dərin və əhatəli sosial-iqtisadi, siyasi və mədəni islahatlar kursunu inkişaf etdirdi. Heydər Əliyevin böyük təşkilatçılığı və məqsədyönlü siyasəti nəticəsində ictimai-siyasi sabitlik bərpa olundu, müstəqil dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi üçün əsaslı zəmin yaradıldı.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, Ümummillə Lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi daxili və xarici siyasət strategiyası Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini qoruyub daha da möhkəmləndirdi və dinamik inkişaf yoluna çıxartdı. Heydər Əliyevin siyasi-iqtisadi, sosial-mədəni və mənəvi sahələri əhatə edən inkişaf strategiyası onun siyasi varisi ölkə prezidenti İlham Əliyev tərəfindən böyük uğur və yaradıcılıqla inkişaf etdirilir.

Ədəbiyyat

1. Əliyev H. Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir. Bakı, 1997-2001.
2. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. VII cild, Bakı, 2008.
3. Azərbaycan tarixi. “Bakı Universiteti” Ali məktəblər üçün dərslik, Bakı, 2017.
4. Azərbaycan Ensiklopediyası. Bakı, 2004.

5. Qaffarov T. Azərbaycan Respublikası. “1991-2001). Bakı, 2001.
6. Qasımlı M. Heydər Əliyev- İstiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər). Bakı,2006.
7. “Kommunist” qəzeti, 1969-1982-ci illər.